

Dr. Kádár Éva (ORCID: 0000-0002-7278-150X)

ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

Témavezető: Dr. Horváth Attila egyetemi tanár, NKE ÁNTK Állam- és Jogtörténeti Tanszék, tanszékvezető

DOI: <https://doi.org/10.55052/themis.2024.2.44>

**A magyarországi „cionista-per” külpolitikai okai.
A szovjet birodalmi eszme és antiszemitizmus szerepe
a magyarországi „cionista-perben”**

***(Foreign policy reasons for the “Zionist trial” in Hungary.
The role of Soviet imperialism and anti-Semitism in the
Hungarian “Zionist trial”)***

Absztrakt

Tanulmányomban arra a kérdésre igyekeztem választ kapni, milyen külpolitikai okok vezettek a magyarországicionista-ellenes koncepcióshoz, és ezen belül a Péter Gábor és vádlott-társai ellen indult büntetőeljárás megindításához. Ennek során a szovjet birodalmi eszme, valamint a szovjetunióbeli antiszemitizmus és cionizmus-ellenesség kialakulását, fejlődését elemző szakirodalom segítségével annak az elemzésére törekedtem, hogy ezek az ideológiák hogyan hatottak a Szovjetunió kül- és nemzetiségpolitikájára, és mindez milyen szerepet játszott a magyarországicionista-per indításának elrendelésében. Ezek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a Szovjetunióban az 1930-as évektől újra felerősödött az antiszemitizmus, ami a hidegháború korszakában a hivatalos politika színterére lépett a cionizmus-ellenesség formájában. Ez a folyamat Magyarország szovjet érdekszférába kerülése után hazánkban is anticionista koncepcióshoz vezetett, amelynek az egyik fővádlottja Péter Gábor lett.

Kulcsszavak: Péter Gábor, Szovjetunió, Sztálin,cionista-per, szovjet birodalmi eszme, szovjet antiszemitizmus, szuverenitás

Abstract

In my study, I tried to answer the question of what foreign policy reasons led to the anti-Zionist show trial in Hungary, and within this, to the initiation of criminal proceedings against Gábor Péter and his co-defendants. In doing so, I sought to analyse, with the help of literature analysing the emergence and development of Soviet imperial ideology and anti-Semitism and anti-Zionism in the Soviet Union, how these ideologies influenced the foreign and nationality policies of the Soviet Union and what role this played in the decision to initiate the „Zionist trial” in Hungary. On this basis, I have concluded that the 1930s saw a resurgence of anti-Semitism in the Soviet Union, which entered the official policy arena in the form of anti-Zionism during the Cold War era. This process led to an anti-Zionist concept trial in Hungary after Hungary became a Soviet interest, of which Gábor Péter was one of the main defendants.

Keywords: *Gábor Péter, Soviet Union, Stalin, Zionist trial, Soviet imperialism, Soviet anti-Semitism, sovereignty*

1. Bevezetés

Tanulmányom célja, hogy feltárja a magyarországi cionista-per, ezen belül a Péter Gábor-ügy történelmi-politikai hátterét, külpolitikai okait. Ennek során egyrészt arra igyekszem választ kapni a szovjet birodalmi eszme, valamint a szovjetunióbeli antiszemitizmus és cionizmus-ellenesség kialakulását, fejlődését elemző szakirodalom segítségével, hogy ezek az ideológiák milyen hatást gyakoroltak a Szovjetunió kül- és nemzetiségpolitikájára. Mindezek mellett annak a folyamatnak az elemzésére is törekszem, hogy a II. világháború után hazánk szovjet érdekszférába kerülése, szuverén, demokratikus jogállammá válásának kudarca, a Szovjetunióval való egyre fokozottabb alárendelődése hogyan akadályozta meg az igazságszolgáltatás fejlődését, a független bíraskodás újbóli felépítését. Elemzésem végül arra irányul, hogy bemutassam, a szovjet nagyhatalmi politika és antiszemitizmus, valamint a magyar állami szuverenitás hiánya, a magyar igazságszolgáltatás szovjetizálása, politikai célok szolgálatába állítása hogyan vezetett a magyarországi koncepció cionista-perhez, és ezen belül kutatásom témájához, a Péter Gábor-ügyhöz.

2. A szovjet birodalmi eszme

2.1. Bolsevik internacionalizmus a forradalom után

A XX. század elején az orosz cári birodalom hosszú ideje tartó válságából elvileg kétféle kiút kínálkozott: vagy a modern nemzetállamok létrejötte a felbomlott impérium helyén, vagy pedig a birodalom modernebb formában történő helyreállítása. Mivel az első megoldás teljes mértékben idegen volt az orosz politikai tradícióktól, szükségessé vált egy olyan társadalmi tényező, amely képes összehangolni a birodalmi hagyományt a modernizációs törekvésekkel. Ezt a szerepet egyedül a Lenin vezette bolsevik mozgalom volt képes betölteni, mivel kizárólag az élcsapat által vezetett forradalomról vallott elméletében volt meg az a lehetőség, hogy úgy alakítsa át a birodalmat modern államalakulattá, hogy az ne essen szét, ereje megmaradjon.¹

Lenin elvi szinten azonban elfordult a birodalmi eszmétől, és céljául a világméretű forradalmat tűzte ki.² „*Lenin egy olyan társadalmat szeretett volna, amely megvalósítja az egyenlőség eszmét, s a kapitalista társadalom ellentettjeként a közös tulajdon alapján lehetetlenné teszi a kizsákmányolást és az azzal járó hatalmi harcot.*”³ Ezért kezdetben komoly harcot folytatott a cári birodalom hagyatékának tekintett oroszító, nacionalista ideológiákkal szemben.⁴ Ennek jegyében a hatalomra jutott bolsevik kormány elismerte a nemzetiségek önrendelkezési jogát *A népek jogairól szóló dekrétumban* 1917. november 15-én, amelynek részét képezte a szovjet államból való kiválás, tehát a függetlenség elvi lehetősége is.⁵ A szovjet vezetés ugyanis felismerte, hogy az oroszok csupán a felét teszik ki a Szovjetuniót alkotó nemzetiségeknek, ami komoly veszélyt jelenthet hosszú távon a területi egységre nézve.⁶ A bolsevik kormány látszólag következetesen képviselte ezt a nemzetiségpolitikai elvet, így 1918 januárjában kinyilváníthatták szuverenitásukat a finnek, a lengyelek, majd a lettek, a litvánok és az észtek. Valójában azonban csak a periférián élő nemzetiségek esetében engedte meg a párt a kiválást, és ott sem

¹ Vajda Mihály: *Az (eddig) utolsó orosz birodalom tündöklése és bukása*. Beszélő Online, 1996/ 2. szám, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-eddig-utolso-orosz-birodalom-tundoklese-es-bukasa> (Utolsó letöltés: 2024.11.21.)

² Virág Attila: *Elgázolt szuverenitás - A „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita magyarországi vizsgálata a nemzetállami szuverenitás, az európai integráció és az orosz birodalmi törekvések tükrében*. Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Intézet, Politikatudományi Doktori Iskola, Budapest, 2013. 110. DOI: 10.14267/phd.2014008

³ Bóka Éva: *Az európai egység gondolat fejlődéstörténete*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001. 115.

⁴ Virág: i.m. 110.

⁵ Gecse Géza: *Orosz nagyhatalmi politika, 1905-2021*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 76.

⁶ Virág: i.m. 110.

mindig. Emellett a lenini kormány megpróbált mindenhol polgárháborút kirobbantani annak érdekében, hogy az érintett országokat bolsevizálhassa.⁷

Lenin számára előnyös volt az a körülmény, hogy még a forradalom hívei között is kisebbségben voltak azok, akik egy modern, demokratikus állam létrehozását tűzték ki célul. Elméletük ugyanis a legtöbb orosz szerint a birodalom szétesésének, nemzetállamokra bomlásának veszélyét hordozta magában. Lenin terve ezzel szemben a közvélemény számára vonzóbb és egyszerűbb megoldást kínált: egy modern, iparosodott állam létrehozása a nyugati típusú pluralizmus, demokratikus intézmények nélkül. Mivel a teljes mértékű centralizmus elvét vallotta, számára bármilyen szeparatista törekvés antikommunista lázadásnak minősült. Arra törekedett, hogy az általa megteremtett totalitárius rendszer újraegyesítse az egykori birodalom részeit egy új alkotmányos keretbe, amely a Nyugat számára kihívást, alternatívát jelent.⁸

A bolsevik párt hívei fanatikusan hittek eszméikben, és küldetésüknek érezték a világforradalom megvalósítását, ennek érdekében 1919 márciusában létrehozták a Kommunista Internacionálét. Az új „világpárt” nyíltan kifejezésre juttatta deklarációjában: *„...új korszak született – a proletariátus kommunista forradalmának korszaka (ezért) meg kell valósítani a népek felszabadítását és testvériségét.”*⁹

A szovjet nemzetiségpolitikára és külpolitikára már a bolsevik forradalomtól kezdve kétarcúság volt jellemző. 1920-tól ugyanis a hivatalosan deklarált forradalmi elvek mellett a gyakorlatban egyre inkább az orosz nemzeti érdek került előtérbe.¹⁰

Lenin kezdeményezésére 1922. december 30-án létrejött a Szovjetunió, mely magában foglalta Oroszországot, Fehéroroszországot, Ukrajnát, valamint a Kaukázusontúli Szovjet-köztársaságot. A szovjet birodalom alkotmánya kinyilvánította, hogy szövetségi állam jött létre, így a Szovjetunió *„egyenjogú népek önkéntes szövetsége”* lett, amely biztosítja a *„szabad kiválás jogát”* és *„az államhatalmat minden szövetséges köztársaság önállóan gyakorolja”*.¹¹ Annak ellenére, hogy a Szovjetuniót elvileg internacionalista államként határozták meg, a *„tanácsok államában”*

⁷ Gecse 2022. 76-77.

⁸ Vajda: i.m. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-eddig-utolso-orosz-birodalom-tundoklese-es-bukasa> (Utolsó letöltés: 2024.11.21.)

⁹ Csonka Rózsa – Harsányi Iván – Székely Gábor (szerk.): *A Kommunista Internacionálé válogatott dokumentumai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 14.

¹⁰ Gecse 2022. 85.

¹¹ Lengyel István: *Oroszország – Szovjetunió 1917-1939*. IKVA, Budapest, 1991. 76-77.

már a megalakulásától kezdve érvényesült az Orosz Föderatív Köztársaság óriási túlsúlya.¹²

2.2. Sztálin „második forradalma”

A Szovjetunió belső területein és a Kaukázus térségében emellett egyre erősebbé vált a sztálinista irányzat. Lenin halálát követően a „*permanens forradalom*” lenini eszméje és a „*szocializmus egy országban*” sztálini elve közötti vitában az utóbbi győzedelmeskedett. A hangsúlyt ennek megfelelően a kormány már nem a világförradalom terjesztésére, hanem a szovjet birodalmi törekvések kiteljesítésére helyezte. Mindez magával hozta az államközpontú orosz nacionalizmus elterjedését, az orosz nemzeti hősök kultuszának újraélesztését.¹³

Sztálin hatalomra jutása után nem változtatta meg ugyan a Szovjetunió föderatív szövetségi formáját, viszont a gyakorlatban a tagköztársaságokat szigorú ellenőrzése alá vonta a párt, a hadsereg és a belügyi szervek által, korlátozva azok autonómiáját.¹⁴ Így módon az új szovjet vezetés az 1920-as években egy centralizált, egységes államot hozott létre. Az egész világra kiterjedő, permanens forradalom eszméjének háttérbe szorításával a Szovjetunió már nem kívánta forradalmasítani Európát. A birodalom viszont elérte azt, hogy az európai hatalmakkal kölcsönösen elismerjék egymást. Azonban ebben az időszakban a birodalmon belül megkezdődtek az államnacionalista repressziók, a sztálini vezetés tényleges belső szuverenitásának kiterjesztése.¹⁵

A Lenin által a birodalmi és forradalmi elemek ötvözésével létrehozott totalitárius állam nem maradhatott volna fenn Sztálin „második forradalma” nélkül. Ennek eredménye a korábbinál még egységesebb, felülről irányított birodalom lett, ami a belülről fenyegető veszélyektől is védetté vált.¹⁶ A sztálini fordulat, valamint ezt követően a diktatúra kiépülése magával hozta az orosz birodalmi elv újjáéledését. Sztálin „második forradalmának” támogatói, az úgynevezett nemzeti bolsevikok sokszor olyan emberek közül

¹² Geese 2022. 89.

¹³ Geese Géza: *Bizáncról Bizáncig – Az orosz birodalmi gondolat*. Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt., Budapest, 2007. 216. o.

¹⁴ Simai Mihály: *Az Orosz Föderáció a XXI. században, az átalakulás és a világgazdasági integrálódás útjain*. In Simai Mihály (szerk.): *Oroszország két világ között*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011. 35. o.

¹⁵ Virág: i.m. 111. o.

¹⁶ Vajda: i.m. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-eddig-utolso-orosz-birodalom-tundoklese-es-bukasa> (Utolsó letöltés: 2024.11.21.)

kerültek ki, akik a polgárháború idején még a cárizmus győzelméért küzdöttek.¹⁷

Az ezt követő években egymás után szüntették meg a nemzetiségi termelőszövetkezeteket, kolhozokat, 1937-től pedig megkezdődött a nemzetiségi iskolák oroszítása, az áttérés az orosz nyelvű oktatásra, a nemzetiségek latin nyelvű írásbeliségének betiltása, amit azonban nem etnikai-nacionalista okokból rendeltek el, hanem az államhatalmi centralizáció miatt.¹⁸ A nagy terror éveiben egymás után „derült fény” a különböző „nacionalista” sejtek működésére az egyes nemzetiségek körében. Nyikolaj Jezsov belügyi népbiztos jelentésében 1937. augusztus 11-én a lengyel hírszerzés „*fasiszta, felkelést bujtogató kém-diverzáns-terrorista*” tevékenységéről számolt be a Szovjetunió területén, szeptemberben „*örmény nacionalista hálózatot*”, novemberben a Burját-Mongol ASZSZK-ban „*pánmongol kémszervezetet*” lepleztek le. 1938. január 31-én az OK(b)P KB határozatot hozott a különböző nemzetiségek körében is tisztogatások végrehajtásáról. Elrendelték, hogy 1938. április 15-ig föl kell számolni a lengyelek, lettek, németek, észtek, finnek, görögök, irániak, kínaiak, románok között tevékenykedő „*diverzáns kém kontingenseket*.”¹⁹

2.3. Szövetség a Harmadik Birodalommal

1939 májusában a Sztálin megváltoztatta a náci Németországhoz való viszonyát, amit azzal is igyekezett demonstrálni, hogy zsidó származása miatt leváltotta a külügyminiszteri posztról a korábban a nyugati hatalmakkal békés viszony kialakítására törekvő Litvinovot, és helyére Vjacseszlav Molotovot nevezte ki, így „árjásítva” a szovjet külpolitikát.²⁰ Molotov 1939. október 31-ig beszédében feltűnően nyugatellenes kijelentést tett: Lengyelországot a „*versailles-i szerződés szörnyszülőttjének*” nevezte, amelyen „*sem az angol, sem a francia garanciák nem segítenek*”. A Harmadik Birodalomról viszont baráti hangnemben nyilatkozott: „*...az erős Németország Európa tartós békéjének elengedhetetlen feltételeként szerepel.*”²¹ Mindez ahhoz vezetett, hogy az egész világot megdöbbentő megállapodás született a Szovjetunió és a

¹⁷ Uo.

¹⁸ Gyóni Gábor: *Orosz birodalom volt-e a Szovjetunió?* 84. <https://edit.elte.hu/xmlui/browse?authority=1e7b6658-ba10-4197-8812-9ae6f59d6941&type=lcAuthor> (Utolsó letöltés: 2024.11.21.)

¹⁹ Uo.

²⁰ Gecse 2022. 113.

²¹ Gecse 1993. 122.

hitleri Németország között: a két nagyhatalom 1939. augusztus 23-án 10 évre szóló, „*megnemtámadási és barátsági*” szerződést kötött egymással.²² A szovjet állam kizárólag saját birodalmi érdekei szerint alakította külpolitikáját akkor is, amikor a Molotov-Ribbentrop paktum által kiszolgáltatta a nyugati szlávokat a németeknek. A szovjet propaganda ezt a döntést úgy igyekezett elfogadtatni a közvéleménnyel, hogy arra hivatkoztak: a Versailles-környéki békétől a legtöbbet a szovjet és a német nép szenvedett, ezért nekik össze kell fogniuk az „*angol-francia imperializmus*” ellen.²³ A szovjet-német paktum titkos záradékában kijelölték a szovjet és német érdekszférák határait, ami lehetőséget adott arra, hogy a pár nappal később kitörő világháborúban a szövetségi megállapodás alapján Sztálin és Hitler állama leigázza az ezekhez sorolt országokat.²⁴

Az egyezmény következtében elhárult az akadály a hitleri birodalom terjeszkedése előtt, így 1939. szeptember 1-jén hadüzenet nélkül megtámadta Lengyelországot, amellyel megkezdődött a II. világháború. A Szovjetunió két héttel később elfoglalta Kelet-Lengyelországot, az 1939 szeptembere és 1940 nyara közötti időszakban pedig Litvániát, Lettországot, Észtországot, valamint Finnország keleti részét, majd bekebelezte Bukovinát és Besszarábiát is. A külpolitikai irányvonal gyökeres változása hamarosan a szovjet propagandában is új elemek megjelenését vonta maga után. A Pravda elismerő hangon kezdett írni a német nemzetiszocialista pártról, a Kominternnél megszűnt az antifasiszta irányultság, és még a német antiszemitizmus is tiltott témává vált az újságokban.²⁵

2.4. Pánszlávista eszmék, nagyhatalmi politika 1945 után

Miután a náci Németország 1941. június 22-én megtámadta a Szovjetuniót, a Kreml németekhez való viszonyulása egy nap leforgása alatt megváltozott. A hitleri birodalom ellen Sztálin most már nem az internacionalizmus vagy az államnacionalizmus, hanem a pánszlávizmus elvei alapján folytatta a harcot, és a Napóleon elleni 1812-es háborúhoz hasonlóan azt „nagy honvédő háborúnak” nevezte el.²⁶ A sztálini

²² Gece 2022. 114.

²³ Gece 1993. 122.

²⁴ Kolozsi Ádám: *Hitler és Sztálin halálos szövetséget kötött a kicsik ellen*. Index, 2019. augusztus 23. https://index.hu/techtud/tortenelem/2019/08/23/molotov-ribbentrop-paktum_80_evfordulo/ (Utolsó letöltés: 2024.11.23.)

²⁵ Uo.

²⁶ Gece 1993. 123.

kormányban egyre inkább megerősödött az a meggyőződés, hogy egyetlen nemzetre számíthat csak, az oroszra, hiszen az az ő birodalmi igényeiket elégítette ki leginkább az 1939 és 1941 közötti, német jóváhagyással történt területszerzés.²⁷ Az államnacionalizmus helyett most már a pravoszláv egyháznak a szlávtság védelmére lelkesítő, mozgósító szerepét igyekezett a kormány felhasználni.²⁸

Miután a Szovjetunió 1945-ben az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának (ENSZ BT) állandó tagja lett, a nemzetközi politikai döntésekben vétőjogot szerzett. Így megkerülhetetlen hatalmi tényezővé vált a világpolitikában.²⁹ A Szovjetunió győzelme a II. világháború után teljes mértékben megváltoztatta a világrendet. A győztes szovjet birodalom ugyanis megtarthatta a Molotov-Ribbentrop-paktumban megszerzett területeit, így Lengyelország és Finnország keleti részét és a balti területeket, ráadásul Kárpátalja is a Szovjetunió része lett, mint „ősi ukrán föld”.³⁰

1946-tól a Szovjetunió ellenőrzése alá vonta egész Kelet-Európát. A pánszláv elképzelések szerint ehhez a térséghez tartozónak tekintették a nem szláv magyarokat, az albánokat és a románokat is. A Szovjetunió magának tulajdonította a határok megállapításának a jogát az általa megszállt országok területén. Ennek megfelelően Romániát Észak-Erdéllyel kárpótolta Magyarország rovására. A Kreml a németek kollektív bűnösségének elve alapján telepítette ki a német és magyar kisebbségeket, amelyet ilyen nagy méretekben korábban csak Hitler alkalmazott Európában. Joggal nevezte ezt a politikát Fábry Zoltán szlovákiai magyar kommunista újságíró 1947-ben pánszláv fasizmusnak.³¹ Így létrejött a kétpólusú világrend, amely a hidegháborúhoz vezető út kezdetét jelentette. A két vezető nagyhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió a világot két különálló politikai, katonai blokkra osztotta. A szuverenitásról alkotott szovjet elmélet szerint a keleti érdekszférába tartozó országok csak a Nyugathoz való viszonyukban őrizhették meg szuverenitásukat, a Szovjetunióval szemben azonban nem rendelkezettek tényleges szuverenitással. Ennek alapján a megszállt országokban – köztük Magyarországon is – szovjetesítésbe kezdtek.³²

²⁷ Gecse 2022. 122.

²⁸ Virág. 111.

²⁹ Uo.

³⁰ Gecse 2022. 145-157.

³¹ Gecse 1993. 126-130.

³² Virág: i.m. 113.

2.5. A szovjet birodalmi politika hatása Magyarország szuverenitására a II. világháború után³³

A második világháború utáni Magyarországon az államiság újjászervezése a szovjet csapatok jelenléte és felügyelete mellett indulhatott meg. Ennek következtében hazánk külső szuverenitása, politikai függetlensége és így belső szuverenitása, – többek között annak lehetősége, hogy Magyarország a jogrendjét önállóan alakítsa ki – a német megszállás megszűntével nem állt helyre. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés a szuverenitás legfőbb letéteményesévé nyilvánította magát, azonban ténylegesen két tényező is korlátozta a törvényhozás függetlenségét: a Szövetséges Ellenőrző Bizottság működése 1947. szeptember 15-ig, valamint a hazánkban állomásozó, megszálló szovjet hadsereg.³⁴ A SZEB tagjai a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok képviselői voltak. A második világháborúban a vesztes oldalra került többi államban is megalakított hasonló testületekben az elnöki jogkört mindig az a nagyhatalom gyakorolta, amelynek hadserege az adott országot megszállta. Ennek értelmében hazánkban a Szovjetunió látta el a bizottság elnöki posztját.³⁵ Hazánkban, a többi, szovjet hadsereg által megszállt országhoz hasonlóan a sztálini büntetőpolitika vált uralkodóvá a megfellebbezhetetlen és mérlegelést nem engedő ukázoknak megfelelően. Visinszkij elmélete, amely szerint „*minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja*” már egészen 1945-től kezdve, a népbíráskodás folyamán, majd a fordulat évét követő átalakítás után egyre fokozottabban érvényesült a magyar igazságszolgáltatásban. Eszerint a bírászkodás rendeltetése az, hogy teljes mértékben a munkásosztály politikai céljait, törekvéseit szolgálja, ami a gyakorlatban a hatalmat gyakorló elit érdekeinek való alárendelődést jelentette.³⁶ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány által felállított népbíráóságok politikai különbíráóságként működtek, és egyrészt a korábbi törvények szerint is köztörvényes bűnelkövetőnek minősülőket, másrészt azokat vonták felelősségre, akiknek cselekményét a népbíráskodásról szóló 1945. évi VII. törvénycikk bűncselekménynek minősítette. A büntető igazságszolgáltatás alapelveit már ebben az időszakban sem tartották

³³ Ez a fejezet a következő cikkek felhasználásával készült: Kádár Éva: *A Péter Gábor-ügy, mint a szuverenitás hiányának tükré*. In: Heil Kristóf – Kovács-Szépvölgyi Enikő (szerk): (cím még nincs megadva). Gondolat Kiadó, Budapest [megjelenés alatt]; Kádár Éva: *A Péter Gábor-ügy a Szovjetunió árnyékában – A Péter Gábor-ügyben szereplő koncepció változásainak külpolitikai háttere*. Themis, 2024/december [megjelenés alatt]

³⁴ Lengyel Eszter: *A demokrácia utolsó fóruma*. 181. Aetas, 2019./ 3. szám, 180-183.

³⁵ Palasik Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944-1949)*. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2017. 26.

³⁶ Zinner Tibor: XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata, 1944/1945-1992. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999. 28-29.

maradéktalanul tiszteletben, főként a „*nullum crimen sine lege*” elve sérült. Az igazságszolgáltatás egyre inkább a szovjet érdekek által irányított pártpolitikai küzdelmek eszközévé vált, és alárendelődött azoknak. Emiatt a népbíróságokon nem csupán a tényleges háborús bűncselekmények elkövetőit, hanem több alaptalanul megvádolt személyt is elítéltek. A „hóhértörvénynek” nevezett 1946. évi VII. tc. értelmében a nyomozó hatóságok, valamint a népbírósági ügynevezett „különtanácsok” feladata már nem korlátozódott a „fasiszta és reakciós” szervezkedési kísérletek megakadályozására, hanem kiterjedt arra is, hogy részt vegyenek a kommunista diktatúra kialakításában. Révai József már korábban, 1945 nyarán megjelent könyvében megfogalmazta számukra azokat az irányelveket, amelyeket ennek során követniük kellett. Ezek szerint mindenki a „nép”, a „demokrácia” ellenségének minősült, aki a kommunista párttal vagy a sztálini politikával szemben állt, vagy állhatott. A népbíróságok ezek alapján törvénytelenül elítélték azokat, akik a munkásmozgalmon belül „frakciónak” minősültek, valamint ezek a bíróságok részt vettek a koalícion belüli vagy azon kívüli, nem munkáspárti csoportok ellenségként való megbélyegzésében és bizonyos esetekben a jog eszközeivel történő megsemmisítésükben.³⁷

A magyar állam külső, és ezzel összefüggően belső szuverenitását is nagymértékben korlátozta az, hogy az nyomozó hatóságokat tervszerűen és fokozatosan a kommunista párt, és ezen keresztül közvetve a sztálini diktatúra uralma alá helyezték. Ennek következtében a kommunista párt érdekeinek (és ezen keresztül a szovjet érdekeknek) hirdetőivé és kiszolgálóivá váltak a népbíróságok előtt folytatott eljárások.³⁸ 1946 októberében a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát összevonták a budapestivel, és így létrejött a rettegett ÁVO, azaz az Államrendőrség Államvédelmi Osztálya Péter Gábor vezetésével.

A Szovjetunió célja az volt, hogy Magyarországot egyetlen, a sztálini mintát vakon követő, a szovjet irányításnak teljes mértékben alárendelődő párt, az MKP uralma alá rendelje, ezért a szovjet vezetés a diktatúra kiépítésének ellenálló, legnagyobb parlamenti többséggel rendelkező kormánypárt, a Kisgazdapárt kiiktatását vette tervbe. A koncepció megalkotása céljából az ügynevezett „Magyar Közösség”-ügyet kiterjesztették a Kisgazdapártra, és ez tökéletes eszközt biztosított a MKP számára a társadalom többségének bizalmát élvező kormánypárt felbomlasztására, a hatalomból történő kiszorítására.³⁹

³⁷ Zinner Tibor: *Minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja*. Jogtörténeti Szemle, 2006./3. szám 10.

³⁸ Uo.

³⁹ Palasik Mária: *A Magyar Közösség-ügy és tanulságai*.

<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/szakirod/palasik2.htm> (utolsó letöltés: 2024.04.20.)

1948-tól, a fordulat évétől kezdve a kormány arra törekedett, hogy az igazságszolgáltatás megszűnjön önálló hatalmi ágként működni, az „osztályharc fegyverévé” váljon, ugyanakkor a társadalom megnyugtató céljából fennmaradjon a független bíraskodás látszata. A bíróság csupán egyike lett a pártállami döntéseket végrehajtó hivatali apparátus részlegeinek.⁴⁰ A bíraskodás jellemzőjévé vált ebben a korszakban az eljárások megrendelése, amit jogszabály ugyan nem tett lehetővé, de a joggyakorlatban rendszeressé vált. Ennek folyamán a hatalom előírta a bírói szervezetnek, milyen büntetőeljárásokat indítsanak, azokat milyen számban, mely társadalmi csoport ellen foganatosítsák, valamint azt is, hogy milyen ítéletek szülessenek.⁴¹ A harmincas évek második felében a Szovjetunióban zajlott nagy koncepciós perek mintájára 1945-től hazánkban is meghonosodott a „megtervezett” büntetőeljárás, mint a politikai harc egyik eszköze. Ennek megfelelően mindegyik percsoportban egy-egy előre kitűzött koncepció (például a katolikus egyház megtörése) érvényesült, amelyek mindegyikét a monolit pártállam megvalósításának, mint fő célnak, alapkoncepciónak rendelték alá.⁴² Ezek közé sorolható az a szovjet parancsra és koholt vádak alapján indult büntetőeljárás is, amelynek célja a magyarországi cionista mozgalom, intézményrendszer felszámolása volt.

3. A szovjet irányvonal hatása – Antiszemitizmus és cionizmus-ellenesség a Szovjetunióban

3.1. A zsidóság helyzete a cári birodalomban

A szovjet antiszemitizmus gyökerei az orosz cárizmus időszakáig nyúlnak vissza. Ennek egyik kiváltó oka az volt, hogy a XIX. századi Oroszországban – a nyugat- és közép-európai országokkal ellentétben – nem alakult ki sem számottevő polgárság, sem pedig erős liberális eszme, ez az ideológia nem vált jelentős politikai erővé, ami hátráltatta a zsidók emancipációját.⁴³ Emellett a zsidók hátrányos helyzetét erősítette nagyfokú szegénységük. Többségük szakképzetlen, rossz lakhatási körülmények között élő, egyszerű szolgáltatásokat nyújtó munkaerőt jelentett csupán, tőkét nem tudott felhalmozni. Így ők a nyugat-európai zsidósággal szemben nem tölthették be a birodalomban a nemzeti vagyon gyarapítójának szerepét, hanem csak

⁴⁰ Kahler Frigyes: *Az ítélkezés irányítása Magyarországon 1949-1956*. In Kahler Frigyes (szerk.): *Szemtől szemben a múlttal – Válogatott írások*. Kairosz Kiadó, Budapest, 1999. 7-8.

⁴¹ Kahler 1999. 14-15.

⁴² Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon, 1945-1989*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993. 140.

⁴³ Gereben Ágnes: *Antiszemitizmus a Szovjetunióban*. PolgArt Könyvkiadó, Budapest, 2000. 34-35.

problémát, terhet jelentettek a cári udvar számára.⁴⁴ Az orosz birodalomban Európához képest később, az 1880-as évektől bontakozott ki az antiszemitizmus, amit elősegített a zsidóságnak Nyugat-Európából való jelentős méretű kiszorítása. Ezek a kivándorló tömegek ugyanis főképp Oroszországban és az Osztrák-Magyar Monarchiában találtak új hazát. A zsidóellenes hangulat szításában az orosz pravoszláv egyház is tevékenyen közreműködött.⁴⁵ Az orosz nemzettudat a Napóleon elleni győztes háborút követően erősödött meg, illetve vált két részre: a nyugatos és a saját, orosz út híveire. Az utóbbi eszme követői – akik közé Dosztojevszkij is tartozott – az orosz nép messianisztikus elhivatottságát, különlegességét hangsúlyozták. Így ők az idegenséget, másságot számukra megtestesítő zsidóságra, a „választott népre” egyfajta riválisként tekintettek.⁴⁶ A cári udvar a zsidók számára az orosz birodalom nyugati sávjában jelölt ki letelepedési övezetet, ami egy hatalmas kiterjedésű, potenciális gettóként is felfogható. Ezt a területet kizárólag azok a zsidók hagyhatták el, akikre a birodalom belső területén jogászként, orvosként vagy pénzügyi szakemberként szükség volt.⁴⁷ Az 1880-as évektől kezdve a birodalom területén egyre gyakrabban fordultak elő pogromok, amelyek előtt zsidók tömegei menekültek ki az Egyesült Államokba. Ezek ideológiai mozgatórugóit az orosz történelem korábbi évszázadaiban gyökerező idegengyűlöletben, elzárkózásban találhatjuk meg. A történészek máig nem jutottak közös nevezőre abban a kérdésben, hogy ezek a zsidóellenes atrocitások mindegyike csupán az orosz nép önhatalmú antiszemita megnyilvánulása volt-e. Abban viszont konszenzus alakult ki a történettudományban, hogy legtöbbjüket a cári udvar felsőbb köreiből, vagy egyenesen a csúcsáról kezdeményezték, mivel az uralkodó és hívei a felforgató, forradalmi eszmék terjesztőit látták a zsidókban.⁴⁸

3.2. Az 1917-es forradalom – az zsidó emancipáció reménye

Az 1917-es forradalom idején olyan mértékben felerősödött a zsidóság iránti gyűlölet, hogy az már tömeges gyilkosságokba torkollott. Az oroszországi zsidók legtöbbje úgy látta, hogy életben maradásának egyetlen esélye az, ha csatlakozik a bolsevikokhoz, ami magyarázatot ad a zsidóság nagyarányú részvételével a forradalmi eseményekben. A zsidók

⁴⁴ Gereben 2000. 35-36.

⁴⁵ Krausz Tamás: *Antiszemitizmus – holokauszt – államszocializmus*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004. 10-11.

⁴⁶ Gereben 2000. 37.

⁴⁷ Krausz: i.m. 13-14.

⁴⁸ Gereben 2000. 45.

írastudása az új kormány számára pótolhatatlan értéknek bizonyult, ami az apparátusban való részvételük rendkívül magas arányát eredményezte. Így a szovjetunióbeli zsidóság egyenjogúságáért magas árat fizetett: le kellett mondaniuk kultúrájukról és vallásukról, és be kellett olvadniuk az uniformizált szovjet társadalomba.⁴⁹ A Szovjetunió 1922-es létrejöttét követően a pártvezetés az állam többi nemzetiségi törekvéséhez hasonlóan elutasítóan viszonyult a zsidó mozgalmakhoz is. 1924-ben pedig felszámolták a zsidóság képviselőit a nemzetiségi népbiztosságon belül.⁵⁰

3.3. Az antiszemitizmus újjáéledése az 1920-as években

Az 1920-as években a szovjet vezetés mezőgazdasági kolóniákat igyekezett létesíteni a zsidók asszimilációja, az újra feléledt antiszemitizmus megfékezése céljából. Ezzel a jó szándékú kísérlettel kívánták felszámolni a zsidóság földtől való elszakítottóságának évszázados orosz hagyományát. Kezdetben Sztálin is támogatta azt a megoldást, amely szerint a jó minőségű földdel és a kedvező éghajlattal rendelkező Krím adjon otthont a zsidó gazdálkodóknak. Ennek a tervnek a megvalósulását azonban Szmirnov mezőgazdasági népbiztos megakadályozta az etnikai konfliktusoktól való félelmében⁵¹, mivel a zsidók ingyenes földhöz jutásának híre antiszemita hullámot váltott ki.⁵² Ezt követően a szovjet vezetés új hazát keresett a zsidó telepéseknek, amit a Kínával határos távol-keleti Bira és Bidzsán folyó partján elterülő, mocsaras területen talált meg. Húszezer zsidó indult útnak azzal a céllal az 1920-as évek második felében, hogy itt letelepedve nemzeti létét megélhesse mezőgazdasági munkát végezve. Itt hivatalosan 1934-ben jött létre a Zsidó Autonóm Körzet. Sztálin és kormánya stratégiai okokból választotta ezt a korábban lakatlan, Kínával határos területet, amire a gazdálkodás céljára kevésbé alkalmas, szélsőséges időjárási viszonyok voltak jellemzőek. Ezért az új telepések rövid idő alatt szembesülhettek azzal, hogy fel kell adniuk az autonómiáról, nemzeti identitásuk megőrzéséről szőtt álmaikat.⁵³

Az 1920-as évek második felében antiszemita hullám söpört végig a Szovjetunión, ami elsősorban a nagyvárosokban, azokon belül is a gyárakban jelentkezett, különösen az első generációs munkásság körében,

⁴⁹ Krausz i.m. 17.

⁵⁰ Gereben 2000. 83.

⁵¹ Gereben 2000. 90.

⁵² Krausz i.m. 31.

⁵³ Nyilas Gergely: *Birobidzsán – száműzetés az új hazába*. Népszabadság Online (nol.hu), 2010. augusztus 14. A Népszabadság Online megszűnése óta a cikk itt található: <https://mazsihizs.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/hirek-lapszemle/birobidzsan-szamuzetes-az-uj-hazaba> (Utolsó letöltés: 2024.11.21)

akik számára idegen volt az új, városi környezet és az embertelen életkörülmények is megviselték őket.⁵⁴ Ebben az évtizedben egymás után érkeztek Sztálinhoz azok a szigorúan titkos belügyi jelentések, amelyek az antiszemita atrocitások megszorodásáról tanúskodtak a különböző lakossági csoportokban. Ennek az egyik oka az volt, hogy az egyes tagköztársaságok helyi, nemzetiségi vezetői és a moszkvai központ zsidó pártfunkcionáriusai között feszültség keletkezett, mivel az utóbbiakban a sztálini apparátus meghosszabbított karját látták.⁵⁵

3.4. A nagyorosz nacionalizmus felerősödése a szovjet-német paktum idején

A Szovjetunióban az 1930-as években a kommunista, internacionalista ideológia fokozatosan háttérbe szorult, és ahogy Sztálin konszolidálta személyi hatalmát, egyre inkább a nagyorosz nacionalizmusra támaszkodott. Hivatalosan, a nyilvánosság előtt azonban még az internacionalizmus, a faji megkülönböztetés szigorú tilalmát hirdette, megszegőit halálbüntetéssel fenyegette,⁵⁶ azonban a valóságban az antiszemitizmus a szovjet vezetőtől soha nem volt idegen. A Szovjetunió bel- és külpolitikai helyzete, főképp a német nemzetiszocializmussal való szembenállás azonban akkor még lehetetlenné tette az antiszemitizmus nyílt propagálását.⁵⁷ Sztálin már 1934-től kereste a nemzetiszocialista Németországgal való szövetkezés lehetőségét, mivel rokonszenves volt számára Hitler államának Nyugat-ellenes beállítottsága, a náci diktatúra államszerkezete, és az a mód ahogy a német vezér leszámolt politikai ellenfeivel.⁵⁸ Litvinov, külügyi népbiztos arról tájékoztatta Sztálint egy 1936. december 20-án írt titkos feljegyzésében, hogy Göring egy németekhez közel álló angol újságírónak ezt mondta: „Az orosz hadsereg folyton azt javasolja, hogy ássuk el ideológiai ellentéteinket, és osszuk fel a világot a nácizmus és a bolsevizmus között.”⁵⁹ A Molotov-Ribbentrop-paktum megkötése után a szovjet kormányhivatalokból, főként az idegen országokkal kapcsolatban álló népbiztosságokból, a kikötők, a repülőterek,

⁵⁴ Gereben 2000. 95.

⁵⁵ Krausz: i.m. 31-32.

⁵⁶ Pécsi Tibor: *Sztálin befejezte volna, amit Hitler elkezdett – Egy modern Hámán halála*. Hetek Online (hetek.hu), 2013. március 7. https://www.hetek.hu/hatter/201303/sztalin_befejezte_volna_amit_hitler_elkezdett (Utolsó letöltés: 2024.11.21.)

⁵⁷ Madievski, Samson: *Nagyorosz nacionalizmus és antiszemitizmus*. História, 2000/2. szám, 28-30.

⁵⁸ Gereben 2000. 129-130.

⁵⁹ Gereben 2000. 131.

a vasútállomások vezetéséből, a Vörös Hadsereg parancsnoki állományából és az NKVD vezérkarából eltávolították a zsidó származásúakat.⁶⁰

3.5. Konceptiós perek a „nehéz csalódás” éveiben

1945 után az Egyesült Államokkal való fokozódó szembefordulással, valamint a diktatúra kiépülésével évről évre erősödött a szovjetunióbeli zsidók hátrányos megkülönböztetése és üldözése.⁶¹ A II. világháborút követő évek a „nehéz csalódás” időszakát jelentették a szövetségesek győzelme miatt reményteli zsidóság számára. Egymást követték ugyanis a zsidóellenes intézkedések a sztálini birodalomban: a „kozmpoliták” elleni támadás, a tudomány, a művészet, a sajtó vezető pozícióinak elvesztése, a Zsidó Antifasiszta Bizottság elleni konceptiós per, valamint a zsidó orvosper.⁶²

Korábban, a II. világháború éveiben Sztálin parancsára jött létre és kezdetektől az NKVD ellenőrzése alatt működött a Zsidó Antifasiszta Bizottság (ZSAB), amelynek 1941-től a híres moszkvai jiddis nyelvű színház igazgatója, Szolomon Mihoelsz volt az elnöke. A szervezet keretében zsidó értelmiségiek fejtettek ki széles körű náciellenes propaganda-tevékenységet, lelkesítve ezzel az ellenállást, például a neves regényíró, Ilja Ehrenburg is. Sztálin ugyanis felismerte a zsidó értelmiségben rejlő ezzel kapcsolatos lehetőséget.⁶³ Fő célkitűzése azonban azt volt, hogy a szervezet anyagi és szellemi támogatókat találjon Nyugaton a Szovjetunió számára az ottani zsidók, illetve a hozzájuk közel állók körében. 1945 után a bizottság eredeti funkciója megváltozott, és a zsidó közösség érdekképviselői szervévé vált. Ekkor fontos szerepet kapott a zsidóság holokausztot túlélő részének támogatásában, identitásuk, kultúrájuk megőrzésében, intézményeik újjászervezésében, amire különösen szükség volt a zsidósággal szemben egyre ellenségesebbé váló légkörben.⁶⁴ A lakosság körében ugyanis egyre érezhetőbb volt a „hétköznapi antiszemitizmus”, amit ebben az időszakban a zsidó állampolgárok részére az Egyesült Államokból küldött segélyekkel szembeni irigység is szított. Gyakorivá vált a zsidóknak szánt adományok megdézsmálása, a javak

⁶⁰ Gereben 2000. 141.

⁶¹ Madievski: i.m. 28-30.

⁶² Szolzenyicin, Alekszandr: Együtt II. – Oroszok és zsidók a Szovjetunióban. Allprint Kiadó, Budapest, 2005. 387.

⁶³ Pécsi i.m. https://www.hetek.hu/hatter/201303/sztalin_befejezte_volna_amit_hitler_elkezdett (Utolsó letöltés: 2024.11.25.)

⁶⁴ Révész Sándor: A meggyilkolt költők éjszakája. HVG Online, 2022. augusztus 12. https://m.hvg.hu/360/20220812_Revesz_Sandor_A_meggyilkolt_koltok_ejszakaja (Utolsó letöltés: 2024.11.26.)

eltulajdonítása is, ami miatt a ZSAB hiába fordult segítségért a Kremlhez.⁶⁵ A zsidóság megítélése még rosszabb lett Churchill 1946. március 5-i fultoni beszéde után, mivel Sztálin ezt követően a zsidóságot a birodalmat belülről fenyegető veszélyforrásnak tekintette, mivel ez a társadalmi csoport a korábbi tömeges kivándorlás eredményeképpen kiterjedt rokonsággal, kapcsolatokkal rendelkezett az ellenséges Nyugaton, emellett az európai, a nyugati értékek híve volt.⁶⁶

A lakosság körében növekvő antiszemitizmus elleni megoldásként a ZSAB azzal a javaslattal állt elő, hogy egy zsidó autonóm köztársaságot alapíthassanak a Krímben.⁶⁷ Ez a meg nem valósult ötlet elültette azt a gyanakvást Sztálin elméjében, hogy ez a terv nem más, mint a zsidók összeesküvése, amelynek a célja a Krím átjátszásával hídfőállást létesíteni a nyugati hatalmaknak a Szovjetunió ellen.⁶⁸ A ZSAB emellett tanúvallomások gyűjtésével is foglalkozott, amelyeknek a célja a zsidók ellen elkövetett tömeggyilkosságok bizonyítékainak dokumentálása, és az angol, amerikai sajtóban való közzététele volt.⁶⁹ Ezek arról tanúskodtak, hogy a náci propaganda erős hatást tudott gyakorolni az orosz és ukrán lakosságra, mivel a népi zsidóellenességnek ezeken a területeken régi hagyománya volt. Az erről szóló jelentések valóságtartalmát a központi bizottság agitációs és propaganda osztálya kétségbe vonta, mivel az ellenkezett a hivatalos sztálini propagandával, amely szerint az egész szovjet nép egységesen harcol a nácizmus ellen.⁷⁰ A „hétköznapi” antiszemitizmust a kezdetektől támogatta a szovjet vezetés, ugyanis a zsidóságot ért sérelmek bármiféle említését a zsidó nacionalizmus megnyilvánulásának tekintette, ami a nemzetiségek között konfliktust szül.⁷¹ 1945-ben ennek hatására be is tiltották a holokauszt rémtetteit feltáró Fekete könyv megjelenését arra hivatkozva, hogy *„az egész könyvnek az a vezérfonala, hogy a németek csak azért viseltek háborút a Szovjetunió ellen, hogy megsemmisítsék a zsidókat”*. Egy év múlva, 1946. október 12-én pedig Abakumov állambiztonsági miniszter egy feljegyzést

⁶⁵ Gereben Ágnes: Antiszemitizmus a háború utáni Szovjetunióban. *Mozgó Világ*, 1999. 25. évf. 12. sz., 79-83.

⁶⁶ Gereben 1999 i.m. 83.

⁶⁷ Kosztircsenko, Gennagyij: *V plenu u Krasznoho Faraona (A Vörös Fáraó fogságában)*. Moszkva, 1994. 45-47.

⁶⁸ Révész i.m. https://m.hvg.hu/360/20220812_Revesz_Sandor_A_meggyilkolt_koltok_ejszakaja (Utolsó letöltés: 2024.11.26.)

⁶⁹ Gereben 2000 i.m. 247.

⁷⁰ Courtois, Stéphane – Werth, Nicolas – Panné, Jean-Louis – Bartosek, Karel – Margolin, Jean-Louis – Paczkowski, Andrzej: *A kommunizmus fekete könyve – Büntény, terror, megtorlás*. Nagyvilág Kiadó, Budapest, 2001. 251-252.

⁷¹ Gereben 1999 i.m. 83.

küldött a központi bizottságnak „*A Zsidó Antifasiszta Bizottság nacionalista törekvéseiről*”.⁷²

A zsidóellenes kampány mögött többféle ok közrejátszott. Az egyik kiváltója a holokauszt elhallgatása, ami akadályozta a lakosság körében a tragédia feldolgozását, így elfojtáshoz vezetett, és ez agressziót szült. A másik pedig az, hogy Sztálin számára 1948 végére nyilvánvalóvá vált, hogy Izrael – az első arab-izraeli háború során nyújtott anyagi és politikai támogatás ellenére – hosszútávon az Egyesült Államokkal képzeli el a szorosabb együttműködést. Izrael állam létrejötte ráadásul a zsidó nemzeti identitás érezhető megerősödését eredményezte a Szovjetunióban, ami Sztálint ellenérzéssel töltötte el.⁷³

Az Izrael állam megalapítását közvetlenül követő, 1948 májusában kitört arab-izraeli háborúban Izrael a nyugati államoktól kapott segítséget, a Szovjetunió pedig az arab országokat támogatta. Azok a nyugati kapcsolatok, amelyek létesítése céljából létrehozták a Zsidó Antifasiszta Bizottságot ekkorra már ellenséges kapcsolatoknak minősültek Sztálin szemében. Ezen alapultak később a keleti blokkban lefolytatott „anticionista” koncepciós perek, amelyekben a sztálini önkény korábbi harcostársakat, kommunistákat bélyegzett meg nyugati államok ügynökeiként, és végeztetett ki.⁷⁴

1948. január 13-án autóbalesetnek álcázva Sztálin meggyilkoltatta a ZSAB vezetőjét, Szolomon Mihoelszt. Még ugyanebben az évben, 1948. november 21-én megszüntették a Zsidó Antifasiszta Bizottságot azzal az ürüggyel, hogy „szovjetellenes propagandaközponttá vált”. Kiadványaikat hamarosan betiltották,⁷⁵ és a bizottság valamennyi tagját letartóztatták. Közben 1949-től a sajtóban kiterjedt „kozmpolita-ellenes” lejárató kampány vette kezdetét azzal a céllal, hogy a közvéleményt előkészítse a politikai leszámolásra, ideológiai okokból elfogadhatóként beállítva mindezt.⁷⁶ Sztálin nem nevezte nyíltan „zsidóknak” az ekkor célba vett értelmiségieket, hanem ehelyett a „kozmpolita” vált olyan szitokszóvá, amelynek alapján megbélyegezték, nyilvánosan megalázták és elbocsátották a kulturális élet zsidó származású vezető rétegét. A tisztogatás először a művészvilágban kezdődött meg, majd áttért a

⁷² Uo.

⁷³ Krausz i.m. 101.

⁷⁴ Révész i.m. https://m.hvg.hu/360/20220812_Revesz_Sandor_A_meggyilkolt_koltok_ejszakaja (Utolsó letöltés: 2024.11.26.)

⁷⁵ Kosztircsenko, Gennagyij – Redlih, S.: *Jevrejszkij Antyifasisztkij Komityet v SZSZSZR (A Zsidó Antifasiszta Bizottság a Szovjetunióban dokumentumgyűjtemény)*. Moszkva, 1996. 136-137., 326-384.

⁷⁶ Naumov, Oleg (sajtó alá rendezte): *Gyepavednij szud. Sztyenogramma szugyebnovo processza nad cslenami Jevrejszkovo Antyifasisztkovo Komityeta (Jogtalan ítélet. A Zsidó Antifasiszta Bizottság tagjai elleni büntetőper gyorsírók jegyzőkönyve)*. Moszkva, 1994.

tudományos akadémia intézeteire, a humán, majd a természettudományok elitjére is. Az elmozdításoknál soha nem nevezték meg a valós okot, hanem gazdasági bűncselekmények gyanújával, nyugati kapcsolatokkal indokolták. Ezt követően a hadiipar, a repülőgépgyártás, a gépjárműipar igazgatói posztjairól is leváltották a zsidó származásúakat, a legjelentősebb egyetemeken pedig korlátozták a felvehető zsidók arányszámát. Ezáltal 1948 és 1953 között megszüntették az izraeliták számára annak a lehetőségét, hogy a KGB, a pártszervek vezető pozícióiban, vagy a hadsereg vezérkarában helyezkedjenek el.⁷⁷

A szovjet államvédelmi szervek a Zsidó Antifasiszta Bizottság letartóztatott tagjait közel három éven át vallatták, kínozták, mielőtt az ügyben vádemelés történt volna. Az ügyet csak 1952. április 3-án vették elő újra, amikor Szemjon Ignatyev állambiztonsági miniszter megküldte Sztálinnak táviratban az öt héttel később kezdődő per vádiratát, és a bíróság számára a jövőbeli ítéletekre vonatkozó „javaslatát”.⁷⁸ Abszurd módon azzal vádolták őket, hogy államtitkokat szolgáltattak ki amerikai kémeknek, Paul Novicknak és B. Z. Goldbergnek, akik a valóságban a Szovjetunióhoz a végsőkig hű kommunisták voltak, és hazájukban következetesen tagadták szovjet barátaik kivégzését. A szovjet sajtó pedig még akkor is idézte Novicknak a sztálini rendszert dicsőítő műveit, amikor ő a perben már ellenséges kémként szerepelt.⁷⁹ Emellett a vádak között ez is szerepelt: a vádlottak „*amerikai zsidó nacionalista szervezetekkel*” álltak kapcsolatban, akiknek a Szovjetunió gazdaságáról információkat adtak át azáltal, hogy „*felvetették a Krím betelepítésének, és a Krímben zsidó köztársaság megalapításának kérdését*”.⁸⁰ A vádlottak pere csak hosszú évek elteltével, 1952 májusában vette kezdetét, zárt ajtók mögött. Nyílt tárgyalásra, kirakatperre végül azért nem került sor, mert Sztálin tartott a vádlottak szellemi fölényétől, bátorságától, ami esetleg a koncepció nyilvános bírálatát vonta volna maga után. A tárgyaláson sem ügyvéd, sem ügyész nem volt jelen, csupán három hadbíró, ami az akkori koncepciók perek joggyakorlatában megszokott volt. Ezzel szemben szokatlan volt az, hogy Alekszander Csepcov főbíró két alkalommal is megszakította a pert, és a szovjet vezetéshez fordult a peranyag hiányosságai és ellentmondásai miatt. A Kreml azonban elutasította a kéréseit, és az ítélet meghozatalára kényszerítette őt.⁸¹

⁷⁷ Szolzsenyicin i.m. 397-399.

⁷⁸ Gereben 2000 i.m. 481.

⁷⁹ Révész i.m. https://m.hvg.hu/360/20220812_Revesz_Sandor_A_meggyilkolt_koltok_ejszakaja (Utolsó letöltés: 2024.11.26.)

⁸⁰ Szolzsenyicin i.m. 401.

⁸¹ Révész i.m. https://m.hvg.hu/360/20220812_Revesz_Sandor_A_meggyilkolt_koltok_ejszakaja (Utolsó letöltés: 2024.11.26.)

Az ítélet alapján a tizenöt vádlottból tizenhármát: Perec Markisz költőt, aki a jiddis irodalom professzora is volt, David Bergelson író, Icig Feffer közkedvelt író, aki a Vörös Hadsereg ezredeseként is népszerű volt, Leib Kvitko neves jiddis költőt, David Hofstejn jiddis költőt, a színész és rendező Benjamin Zuszkint, Szolomon Lozovszkij volt helyettes külügyi népbiztost, Borisz Simelovics orvosprofesszort, Leon Talmi fordítót, Ilja Vatyenberg ügyvédet, Csajka Vatyenberg-Osztrovszkaja fordítót, Jozef Juzefovics történészt és Emilia Tyeumin szerkesztőt agyonlőtték. Egyikük, Szolomon Bergman volt külügyi helyettes népbiztos, aki az NKVD informátoraként jelentett a bizottságban előforduló „nacionalista tendenciákról”, az eljárás során kómába esett, és öt hónappal az ítéletek végrehajtása után halt meg a börtönkórházban.⁸² Ennek a koncepciósnak a mellékperével együtt 25 áldozata volt, akiket az ítélethozatal után azonnal kivégeztek. 100 embert pedig tíztől huszonöt évig terjedő börtönbüntetésre vagy táborfogságra ítélték.⁸³ A nyomozás szokatlanul hosszú időtartamát az magyarázhatja, hogy ez idő alatt Sztálin a „leningrádi per” megkonstruálásán dolgozott, ami a Zsidó Antifasiszta Bizottság ügyével együtt fontos lépés volt a végső, nagy tisztogatás megvalósítása felé.⁸⁴

Egyre gyakoribbá váltak az olyan, koholt vádak alapján indult büntetőeljárások, amelyeknek vádlottjai túlnyomó többségükben zsidók voltak, mint például a sztálinói vasmű „mérnök-szabotőr csoportja”, akiket 1952. augusztus 12-én végeztek ki.⁸⁵ Sztálin közeli munkatársaiban sem bízott többé, ha azok családjában zsidó származásúak voltak. Így 1949-ben letartóztatták Molotov feleségét, Polina Zsemcsuzsinát, a könnyűipar magas rangú vezetőjét azzal az ürüggyel, hogy „államtitkokat tartalmazó iratokat vesztett el”, és öt évre a kazahsztáni lágerben töltendő szabadságvesztésre ítélték őt „cionista összeesküvéssel” vádolva. Sztálin személyi titkárának, Alexandr Poszkrebisevnek a szintén zsidó származású feleségét pedig kémkedés vádjával ítélték halálra és végezték ki 1952 júliusában.⁸⁶ 1950-ben Sztálin bizalma Berijában is megrendült, – akit egyébként szintén zsidónak tartott –, ezért egy nacionalista összeesküvés vádat konstruált ellene, mely szerint az állambiztonsági vezető célja az lett volna, hogy Törökországhoz csatolja Mingréliát, Grúziának, Berija szülőföldjének egy részét. Sztálin parancsára maga a célba vett áldozat, Berija kényszerült

⁸² Révész i.m. https://m.hvg.hu/360/20220812_Revesz_Sandor_A_meggyilkolt_koltok_ejszakaja (Utolsó letöltés: 2024.11.26.)

⁸³ Naumov, Oleg (sajtó alá rendezte) i.m.

⁸⁴ Courtois (szerk.): i.m. 253.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Kosztircsenko 1994. 136-137.

arra, hogy lefolytassa honfitársai, a grúz kommunista párt megtizedelését az ellenük folytatott koncepciók során.⁸⁷

A diktátornak az állambiztonsági vezetők elleni gyanakvása régi keletű volt, hiszen korábban kémkedéssel és összeesküvéssel vádolta Berija elődeit, Genrih Jagodát, Nyikolaj Jezsovot is, akik egyaránt az államvédelmi szervekbe beépült ellenségtől való rettegés, és az ezáltal vezetett leszámolás áldozatai lettek. Az 1951-ben a Berija által vezetett szervezet, és az azzal kapcsolatban állók ellen megindult támadás már a Péter Gábor-ügy közvetlen előzményének, és külpolitikai kiváltó okának tekinthető. Ennek keretében Sztálin büntetőeljárást kezdeményezett az állambiztonság és az ügyészség zsidó vezetői ellen. Ennek keretében letartóztatták többek között Ejtington tábornokot, aki Berija parancsára 1940-ben megszervezte Trockij megölését, Leonyid Rajhman tábornokot, aki részt vett a moszkvai perek megkonstruálásában, valamint Lev Sejnyin vizsgálóbíró, aki az 1936-38-as moszkvai perek főügyésze, Visinszkijnek a közvetlen beosztottja volt. A csoport tagjait azzal vádolták, hogy „zsidó nacionalista összeesküvést” szerveztek Viktor Szemjonovics Abakumov állambiztonsági miniszter vezetésével, akit 1951. július 12-én letartóztattak.⁸⁸ Őt eleinte azzal vádolták, hogy meggyilkoltatta Jakov Etingert, a híres zsidó származású orvost, aki a börtönben a kínzások hatására vesztette életét. A koncepció szerint neki ezzel a tettel az lett volna a célja, hogy megakadályozza az állambiztonsági minisztérium legmagasabb szintjére beépült zsidó nacionalista szervezet felgöngyölítését. Pár hónap múlva a per megkonstruálói már őt helyezték az összeesküvés szervezőjének szerepébe.⁸⁹ A Sztálin által vizionált „világméretű cionista összeesküvésnek” volt egy orvosokból álló szervezete is a koncepció szerint. Ez alapján 1952. november 4-én, nem sokkal a XIX. kongresszus után, letartóztatták a Kreml kórházának szolgálatában álló zsidó orvosokat. A gyanúsításban szereplő koncepció fő irányvonala kezdetben nem a zsidóellenesség volt, hanem az idős, romló egészségi állapotú Sztálin lelki zavara, orvosoktól való paranoiás félelmén alapult. A vád később egyre több olyan elemet tartalmazott, amely szerint az orvosok „kémterrorista összeesküvést” terveztek, „amerikai bérencek”, „fehér köpenyes diverzánok” voltak.⁹⁰ Többek között azzal vádolták őket, hogy nyugati titkosszolgálatok utasítására gyógykezelésnek álcázott módszerekkel meggyilkoltak több vezető politikust és katonatisztet, köztük Zsdanovot is.⁹¹ Kihallgatásuk

⁸⁷ Knight, Amy: *Beria*. Aubier, Párizs, 1995. 239-247.

⁸⁸ Courtois (szerk.): i.m. 255.

⁸⁹ Soudoplatov, Pavel: *Missions speciales*. Le Seuil, Párizs, 1994. 385-434.

⁹⁰ Szolzenyicin i.m. 402-403.

⁹¹ Gereben Ágnes: „Fehér köpenyes gyilkosok”. *Heti Válasz*, 2003. 3. évf. 7. sz. 26.

elrendelésekor Sztálin üvöltve adott utasítást: „*Verni, verni és még egyszer verni!*”⁹²

Sztálinnak az orvosok elleni gyanakvását részben az váltotta ki, hogy ő maga valószínűleg gyakran használta őket eszközként politikai ellenfelei likvidálásához. Már 1925-ben is ez történhetett, amikor Sztálin a népszerű hadvezért, Mihail Frunzét annak gyomorbántalmái miatt a műtőasztalra kényszerítette. Nem bizonyítható, hogy a halála a szovjet diktátornak betudható-e, de tény, hogy valamilyen okból nem ébredt fel az altatásból. A szovjet társadalomban ekkor elterjedt az a híresztelés, hogy Frunze halálát Sztálin rendelte meg. 1932-ben is fontos szerep jutott az orvosoknak, ugyanis ekkor diagnosztizálták vakbélgyulladás miatti „váratlan elhalálozásként” Nagyezsda Allilujevának, Sztálin feleségének a fejlődését, amelyet az asszony egy férjével való veszekedés után szenvedett el. 1936-ban pedig a tbc-ben szenvedő Makszim Gorkij halála keltett gyanút a szovjet közvéleményben a gyógykezelés helyességével kapcsolatban. 1937 februárjában Sztálin egyik legközelebbi barátja, Szergo Ordzonokidze halt meg kétes körülmények között, a hivatalos jelentés alapján szívrohamban, ami lehetővé tette Sztálin számára, hogy halott bajtársa családtagjaival is leszámoljon.⁹³

A szovjet vezető réteg fontos kiváltsága volt az, hogy a Kreml-kórház kiváló orvosai kezelhették őket. Előfordult, hogy egy-egy orvos megpróbált élni az ebben rejlő lehetőséggel, és megpróbálta befolyásolni néhány politikus sorsát. Közéjük tartozott Vlagyimir Behtyerev ideggyógyász professzor is, aki Sztálinnál 1927-ben súlyos paranoiát diagnosztizált. A szolgálataiért „ajándékba” kapott drága bor elfogyasztása után titokzatos módon azonnal meghalt.⁹⁴ Az 1930-as évek közepén lezajlott nagy terror idején a perekben szereplő koncepcióknak már fontos része volt az orvosok által elkövetett merényletek vádjá. 1938-ban, Nyikolaj Buharin, Alekszej Rikov és Genrih Jagoda perében szerepelt az a vádpont is, amely szerint Jagoda a Kreml-kórház két orvosával meggyilkoltatta Vjacseszlav Menzsinszkijt, Valerjan Kujbisevet, valamint Makszim Gorkijt és fiát, Makszim Peskovot.⁹⁵

A vádirat értelmében az orvosok a „*nemzetközi zsidó burzsoánacionalista szervezet, a Joint*” útján kerültek kapcsolatba a nyugati hírszerző szervekkel. A megvádoltak csak a szovjet diktátor halála miatt kerülhették el a halálos ítéletet. A „*fehér köpenyes gyilkosok*” perét Sztálin állítólag hangulati előkészítésnek szánta a kétmilliós szovjet zsidóság

⁹² Conquest, Robert: *Power and policy in the USSR*. MacMillan and Co. Ltd., London, 1961. 165-166.

⁹³ Gereben 2000 i.m. 565-567.

⁹⁴ Gereben 2000 i.m. 568.

⁹⁵ Gereben 2000 i.m. 568-569.

deportálásához, és a célja a zsidóság elleni gyűlölet gerjesztése volt.⁹⁶ A terv szerint, miután a nagyobb szovjet városok főterén kivégezték volna a „gyilkos orvosokat”, az országban a felháborodott lakosság pogromokat kezdeményezett volna.⁹⁷

Ebből a persorozatból Sztálin egy „világméretű judeo-cionista összeesküvés” koncepcióját építette fel 1952 szeptemberére, ami elképzelése szerint nem csak a Szovjetunióra korlátozódott, hanem az annak holdudvarába tartozó, számos kommunista vezetésű közép-kelet-európai országra kiterjedő hálózatot jelentett. A sztálini anticionista irányvonal hatására koncepciók perек indultak a szovjet érdekszférába tartozó országokban: Csehszlovákiában Rudolf Slánsky és társai, Romániában Lucrețiu Pătrășcanu és számos vádlott-társa esett ennek áldozatául, Lengyelországban pedig Wladislaw Gomułka került Sztálin célkeresztjébe.

3.6. A magyarországi cionista-per⁹⁸

A Szovjetunióban 1952 októberében, a párt XIX. kongresszusa idején már folyamatban volt az anticionista kampány, a tisztogatás utolsó szakasza.⁹⁹ Ez a hullám átcsapott hamarosan Magyarországra is. Rákosi, „Sztálin legjobb magyar tanítványa”, ekkor is engedelmesen átvette a Moszkvából importált ideológiát, és igyekezett azt a gyakorlatban is érvényesíteni. Parancsára az ÁVH-n az anticionista ügyek nyomozati anyagait újra elővették, és a szovjet államvédelem által már összeállított koncepciót a magyar viszonyokra igyekeztek alkalmazni. Ezek alapján Magyarországnak is meg kellett jelennie a Sztálin elméjében született, „nemzetközi cionista összeesküvés” egyik láncszemeként. Az állítólagos világméretű terv Magyarországra vonatkozó részének megvalósítása a koncepció alapján a következőképpen történt. Az amerikai titkosszolgálatok által beszerezett cionista ügynökök Magyarországon is beférköztek a legmagasabb állami és pártvezetésbe, az Államvédelmi Hatóságba, a gazdasági élet fontos pozícióiba. A lejáratusukat, erkölcsi megsemmisítésüket szolgálták azok a vádak, amelyek szerint ezek a cionista ügynökök mielőtt amerikai, illetve

⁹⁶ Borev, Jurij: *Sztalinyiada*. Szovetszkij Piszatyel, Moszkva, 1990. 351.; Antonov-Ovseyenko, Anton: *Portrait of a tyranny*. Harper and Row, New York, 1981. 326.

⁹⁷ Medvegyev, Roj: *K szudu isztorii*. A. A. Knopf, New York, 1974. 1001.

⁹⁸ Ez az alfejezet az alábbi cikk felhasználásával készült: Kádár Éva: *Péter Gábor, a „cionista összeesküvés vezetője” – Miért lett az ÁVH vezetőjéből egy koncepciók per elsőrendű vádlottja?* Themis, 2022/május <https://www.ajk.elte.hu/Themis> (Utolsó letöltés: 2024.11.20.) DOI: 10.55052/themis.2022.1.6.45

⁹⁹ Zinner Tibor: *Az 1953-as 'cionista per'*. In: Püspöki Nagy Péter (szerk.): *1100 éves együttélés – a magyar és magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában*. Magyarországi Holocaust Emlékalapítvány, Budapest, 2001. 234.

izraeli szolgálatba álltak volna, együttműködtek a Gestapóval, illetve a Horthy-rendszer politikai rendőrségének besúgói voltak, sokan közülük emellett gazdasági és egyéb köztörvényes bűncselekményeket is elkövettek.¹⁰⁰

Az államvédelem zsidó származású vezetői mindig is Sztálin paranoiás félelmének főszereplői közé tartoztak, mivel úgy vélte, hogy sokat tudnak az általa elkövetett bűnökről, és ezeket az információkat adandó alkalommal ellene fordíthatják. Korábban ezek az okok is közrejátszottak az állambiztonság korábbi vezetői, Jagoda és Jezsov likvidálásában, akiket szintén koholt vádak alapján végeztetett ki.

A fent említett anticionista tisztogatássorozat részeként Sztálin 1951. július 14-én nyomozást rendelt el Viktor Abakumov, állambiztonsági miniszterhelyettes ellen, aki a közép-európai koncepciós perek előkészítésében fontos szerepet játszott. Az Abakumov-ügy egyik gyanúsítottja lett M. Belkin is, aki a Rajk-per idején tanácsadóként vett részt a nyomozás irányításában. Kihallgatása során olyan „vallomást” tett, amely szerint Péter Gábor a CIA-nak kémkedett, és erről Sztálin levélben tájékoztatta Rákosit. Az akkor már miniszterelnöki posztot is betöltő diktátor 1953 első munkanapján személyesen tájékoztatta erről Hegedűs Andrást. Beszámolt neki Péter bűnössége tárgyi bizonyítékáról is: egy fényképről, amelyen együtt látható Allen Dullesszal, az amerikai katonai hírszerzés rezidensével. A kép valójában akkor készült, amikor ők a külföldön tartózkodó háborús bűnösök kézre kerítéséről egyeztettek. Rákosi a száműzetése idején írt visszaemlékezésében azt állította, hogy 1953. január 2-án megjelent nála egy Ivanov nevű belügyi tanácsadó, és átadta neki az SZKP Központi Bizottságának levelét, amelyben Sztálin utasította őt Péter Gábor azonnali letartóztatására.¹⁰¹

A Sztálin által felépített koncepció szerint Péter Gábor olyan nemzetközi cionista összeesküvés magyarországi szálának élén állt, amelynek része volt az Abakumov-csoport, Slánsky és társai, valamint a szovjet zsidó orvosok társasága is. A Péter-ügy az Abakumov-Slánsky-szovjet orvosok perét összekötő amalgám szerepét töltötte be.¹⁰²

¹⁰⁰ Schmidt Mária: *Ez a per lesz a legek lege* – Adalékok a torzóban maradt 1952-53-as budapesti zsidóellenes tisztogatásokhoz. Szombat Online, 1995. április 1. <https://www.szombat.org/archivum/ez-a-per-lesz-a-legek-lege> (Utolsó letöltés: 2021.11.10.)

¹⁰¹ Hegedűs András: *A történelem és a hatalom igézetében – Életrajzi elemzések*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. 193-194.

¹⁰² Hódos György: *Tettesek és áldozatok – Koncepciós perek Magyarországon és Közép-Kelet Európában*. Noran, Budapest, 2005. 156.

4. Konklúzió

Tanulmányomban a fellelhető forrásoknak, ezen belül a magyarországi cionista-per iratainak, valamint a magyar és a Szovjetunióban zajló cionista perekre vonatkozó, valamint a szovjet birodalmi eszmét és antiszemitizmust elemző szakirodalomnak a tanulmányozásával arra a következtetésre jutottam, hogy a Szovjetunió kül- és nemzetiségpolitikáját az 1917-es forradalmat követően csak rövid ideig határozta meg az internacionalizmus egyenjogúsító elve. A szovjet állam hamarosan visszatért a cári időkből magával hozott birodalmi eszméhez, amit Sztálin „második forradalma” élesztett újjá. A II. világháborús győzelme, a kétpólusú világrend kialakulása után ezt az elvet érvényesítette a szovjet érdekszférába került államokkal, így hazánkkal való kapcsolatában is.

A szovjet birodalmi eszmét követő nemzetiségpolitika érvényesült a sztálini államnak a zsidósághoz való viszonyulásában is. Az 1930-as évektől ugyanis újra felerősödött az antiszemitizmus, a hidegháború korszakában pedig mindez a hivatalos politika színterére lépett cionizmus-ellenesség formájában. Péter Gábornak a cionista-per fővádloktjává válásában a külpolitikai viszonyok kétségtelenül meghatározó szerepet játszottak, hiszen Sztálin az általa megkonstruált antiszemita, anticionista koncepcióban lényegi szerepet szánt a zsidó származású államvédelmi vezetőknek, mint a nyugati országok kémeinek, illetve a „nemzetközi cionista összeesküvés” elleni harc sabotálójainak.

Felhasznált irodalom

Antonov-Ovseyenko, Anton: *Portrait of a tyranny*. Harper and Row, New York, 1981. 326. o.

Bóka Éva: *Az európai egység gondolat fejlődéstörténete*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001.

Borev, Jurij: *Sztalinyiada*. Szovetszkij Piszatyel, Moszkva, 1990. 351. o.

Conquest, Robert: *Power and policy in the USSR*. MacMillan and Co. Ltd., London, 1961. 165-166. o.

Courtois, Stéphane – Werth, Nicolas – Panné, Jean-Louis – Bartosek, Karel – Margolin, Jean-Louis – Paczkowski, Andrzej: *A kommunizmus fekete könyve – Bűntény, terror, megtorlás*. Nagyvilág Kiadó, Budapest, 2001. 251-252. o.

Csonka Rózsa – Harsányi Iván – Székely Gábor (szerk.): *A Kommunista Internacionálé válogatott dokumentumai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975.

Gecse Géza: *Bizánctól Bizáncig – Az orosz birodalmi gondolat*. Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt., Budapest, 2007.

Gecse Géza: *Orosz nagyhatalmi politika, 1905-2021*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022.

Gereben Ágnes: Antiszemitizmus a háború utáni Szovjetunióban. *Mozgó Világ*, 1999. 25. évf. 12. sz., 79-83. o.

Gereben Ágnes: *Antiszemitizmus a Szovjetunióban*. PolgArt Könyvkiadó, Budapest, 2000.

Gereben Ágnes: „Fehér köpenyes gyilkosok”. *Heti Válasz*, 2003. 3. évf. 7. sz. 26-28. o.

Gyóni Gábor: *Orosz birodalom volt-e a Szovjetunió?* 84. o. <https://edit.elte.hu/xmlui/browse?authority=1e7b6658-ba10-4197-8812-9ae6f59d6941&type=lcAuthor> (Utolsó letöltés: 2024.11.21.)

Hegedűs András: *A történelem és a hatalom igézetében – Életrajzi elemzések*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. 193-194. o.

Hódos György: *Tettesek és áldozatok – Konceptiós perek Magyarországon és Közép-Kelet Európában*. Noran, Budapest, 2005. 156.o.

Kádár Éva: *A Péter Gábor-ügy, mint a szuverenitás hiányának tükré*. In: Heil Kristóf – Kovács-Szépvölgyi Enikő (szerk.): (cím még nincs megadva). Gondolat Kiadó, Budapest [megjelenés alatt]

Kádár Éva: *Péter Gábor, a „cionista összeesküvés vezetője” – Miért lett az ÁVH vezetőjéből egy koncepciós per elsőrendű vádlottja?* *Themis*, 2022/május <https://www.ajk.elte.hu/Themis> (Utolsó letöltés: 2024.11.20.) DOI: <https://doi.org/10.55052/themis.2022.1.6.45>

Kahler Frigyes: *Az ítékezés irányítása Magyarországon 1949-1956*. In Kahler Frigyes (szerk.): *Szemtől szemben a múlttal – Válogatott írások*. Kairosz Kiadó, Budapest, 1999. 7-8. o.

Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon, 1945-1989*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993. 140. o.

Kolozsi Ádám: *Hitler és Sztálin halálos szövetséget kötött a kicsik ellen*. Index, 2019. augusztus 23. https://index.hu/techtud/tortenelem/2019/08/23/molotov-ribbentrop-paktum_80._evfordulo/ (Utolsó letöltés: 2024.11.23.)

Kosztircsenko, Gennagyij: *V plenu u Krasznogo Faraona (A Vörös Fáraó fogságában)*. Moszkva, 1994. 45-47. o.

Kosztircsenko, Gennagyij – Redlih, S.: *Jevrejszkij Antyifasisztkij Komityet v SZSZSZR (A Zsidó Antifasiszta Bizottság a Szovjetunióban dokumentumgyűjtemény)*. Moszkva, 1996. 136-137. o., 326-384. o.

Krausz Tamás: *Antiszemitizmus – holokauszt – államszocializmus*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004. 10-11. o.

Lengyel Eszter: *A demokrácia utolsó fóruma*. 181. o. Aetas, 2019/3. szám, 180-183. o.

Lengyel István: *Oroszország – Szovjetunió 1917-1939*. IKVA, Budapest, 1991.

Madievski, Samson: *Nagyorosz nacionalizmus és antiszemizmus*. História, 2000/2. szám, 28-30. o.

Medvegyev, Roj: *K szudu isztorii*. A. A. Knopf, New York, 1974. 1001. o.

Naumov, Oleg (sajtó alá rendezte): *Gyepavednij szud. Sztyenogramma szugyebnovo processza nad cslenami Jevrejszkovo Antyifasisztkovo Komityeta (Jogtalan ítélet. A Zsidó Antifasiszta Bizottság tagjai elleni büntetőper gyorsíró jegyzőkönyve)*. Moszkva, 1994.

Nyilas Gergely: *Birobidzsán – száműzetés az új hazába*. Népszabadság Online (nol.hu), 2010. augusztus 14. A Népszabadság Online megszűnése óta a cikk itt található: <https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/hirek-lapszemle/birobidzsan-szamuzetes-az-uj-hazaba> (Utolsó letöltés: 2024.11.21)

Palasik Mária: *A Magyar Közösség-ügy és tanulságai*. <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/szakirod/palasik2.htm> (utolsó letöltés: 2024.04.20.)

Palasik Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944-1949)*. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2017.

Pécsi Tibor: *Sztálin befejezte volna, amit Hitler elkezdett – Egy modern Hámán halála*. Hetek Online (hetek.hu), 2013. március 7. https://www.hetek.hu/hatter/201303/sztalin_befejezte_volna_amit_hitler_elkezdett (Utolsó letöltés: 2024.11.21.)

Révész Sándor: *A meggyilkolt költők éjszakája*. HVG Online, 2022. augusztus 12. https://m.hvg.hu/360/20220812_Revesz_Sandor_A_meggyilkolt_koltok_ejszakaja (Utolsó letöltés: 2024.11.26.)

Schmidt Mária: *Ez a per lesz a legek lege* – Adalékok a torzóban maradt 1952-53-as budapesti zsidóellenes tisztogatásokhoz. Szombat Online, 1995. április 1. <https://www.szombat.org/archivum/ez-a-per-lesz-a-legek-lege> (Utolsó letöltés: 2021.11.10.)

Simai Mihály: *Az Orosz Föderáció a XXI. században, az átalakulás és a világgazdasági integrálódás útjain*. In: Simai Mihály (szerk.): *Oroszország két világ között*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011.

Soudoplatov, Pavel: *Missions speciales*. Le Seuil, Párizs, 1994. 385-434.

Szolzenyicin, Alekszandr: *Együtt II. – Oroszok és zsidók a Szovjetunióban*. Allprint Kiadó, Budapest, 2005

Vajda Mihály: *Az (eddig) utolsó orosz birodalom tündöklése és bukása*. Beszélő Online, 1996/ 2. szám, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-eddig-utolso-orosz-birodalom-tundoklese-es-bukasa> (Utolsó letöltés: 2024.11.21.)

Virág Attila: *Elgázolt szuverenitás – A „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita magyarországi vizsgálata a nemzetállami szuverenitás, az európai integráció és az orosz birodalmi törekvések tükrében*. Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Intézet, Politikatudományi Doktori Iskola, Budapest, 2013. 110. o. DOI: <https://doi.org/10.14267/phd.2014008>

Zinner Tibor: *XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata, 1944/1945-1992*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999.

Zinner Tibor: *Az 1953-as 'cionista per'*. In: Püspöki Nagy Péter (szerk.): *1100 éves együttélés – a magyar és magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában*. Magyarországi Holocaust Emlékalapítvány, Budapest, 2001. 234. o.

Zinner Tibor: *Minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja*. Jogtörténeti Szemle, 2006/3. szám, 8-14. o.